

‘Wat is wijsheid? Dat is dat je het niet weet’

We kunnen veel van het Oosten leren, betoogt filosoof Jan Bor in zijn nieuwste boek. ‘We lopen continu achter een worst aan, en als we die worst eindelijk hebben, creëren we gauw een nieuwe.’

Door **Wilma de Rek**

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

‘Dat gelul steeds over de islam! Dat domme gekwaak van mensen die nooit een krant lezen, hooguit de pagina ‘Prijes’ in De Telegraaf, en die maar van alles beweren. Nederland is afgezakst tot het meest primitieve land dat er is. Nederland staat onder aan de beschaving.’ ‘Geert Wilders zelf weet heus wel hoe het zit, met de islam. Hij weet best dat hij uit zijn nek lult. Wilders is een gladde paling. Die man is ook helemaal niet uit op discussie, die moeten ze eigenlijk uit het parlement zetten, want hij is gewoon een antidemocraat. Maar zijn aanhangers beseffen niet eens dat de islam bij het Westen hoort.’

Bij het Westen?

‘Bij het Westen. De islam hoort niet bij het Oosten, die hoort bij ons. De islam, het jodendom en het christendom, dat is allemaal één pot nat. Alledrie zijn ze ontstaan rond de Middellandse Zee. We delen met het jodendom en de islam het monotheïsme, en dat is iets verschrikkelijks, omdat het monotheïsme uitgaat van één God die alle andere goden uitsluit. Dan zit je in het gevaarlijke terrein van het exclusivisme.’

Jan Bor, filosoof, stopt even om adem te halen. In de kamer naast hem begint een baby hartverscheurend te huilen. Het is Olivier, zijn zoon, vier maanden oud. Jan Bor is 64, zijn vrouw Iris 40. ‘Niet te geloven hè. We kennen elkaar anderhalf jaar. Anderhalf jaar! Ik heb voor het eerst iemand met wie ik alles deel. Dat kan ik alleen met haar. En ik heb voor het eerst een kind. Een prachtig, lief kind. Ik ben zo verschrikkelijk trots.’

Onlangs verscheen Jan Bors *Een (nieuwe) geschiedenis van de filosofie*. Bor gaat daarin tekeer tegen de naar zijn mening eenzijdige opvatting over de geschiedenis van de filosofie, als zou die in Griekenland zijn begonnen en zich vervolgens in een keurige, rechte lijn in Europa verder hebben ontwikkeld.

Bor wijst er in zijn boek op dat de filosofie ongeveer gelijktijdig is ontstaan in China, India en Griekenland. En hij wijst er ook nog maar eens op dat de werken van de grote Griekse filosofen tot ons zijn gekomen dankzij de inspanningen van de moslimsbroeders uit het Midden-Oosten. ‘In 529 werd in Athene de Academie van Plato gesloten, dat was de oudste universiteit ter wereld. Het christendom had Europa in zijn greep gekregen en het westelijke Romeinse rijk zakte compleet in elkaar. Het werd overmeesterd door de barbaren, onze voorouders dus.

‘De Europese geleerden gingen snel oostwaarts, en daar werden ze liefdevol opgevangen door de Perzische koning Khosro I. Hij richtte universiteiten op, waar de Griekse wetenschappen verder werden bestudeerd. Toen daarna de islam opkwam, werd al die Griekse geleerdheid door de islamitische overwinnaars meteen geadopteerd. Dus die eerste moslims waren geen barbaren. Nee, dat waren lui die meteen snapten:

dit is belangrijk, dit gaan wij in stand houden en voortzetten.’

Uw boek gaat nauwelijks in op hoe er in de eeuwen daarna in het Midden-Oosten met filosofen wordt omgesprongen, als de islam de regio echt in zijn greep krijgt.

‘Je hebt een paar grote filosofen gehad. Al-Farabi, rond 900, en Ibn Siena die in het Westen onder de Latijnse naam Avicenna bekend is geworden. Die heeft het middeleeuwse westerse denken enorm beïnvloed, net als Ibn Roesjd – Latijnse naam: Averroës – na hem. Een belangrijk keerpunt is het jaar 1111. Toen stierf de theoloog Al-Ghazali. Meneer Al-Ghazali was een fundamentalist. Die heeft het vrije denken afgeschaft. Toen braken ook in het Midden-Oosten de middeleeuwen aan, en kreeg je ook daar dat dogmatisme dat bij ons inmiddels al een heel tijdje bezig was.’

En wat er nu in landen als Egypte en Tunesië aan de hand is, is dat dan de Verlichting?

‘Ik hoop het heel erg. Maar ik ben niet een politiek denker of een sociaal filosoof. Mijn mening hierover is niet meer waard dan die van iemand anders.’

Jan Bor trekt in Een (nieuwe) geschiedenis van de filosofie veel ruimte uit voor de filosofische tradities en opvattingen in India, Japan en China. Die worden in het Westen ondergewaardeerd, is zijn overtuiging.

‘Het gaat op en neer. Filosofen als Leibniz, Hume en Schopenhauer, zijn allemaal beïnvloed geweest door de oosterse denkwijzen. Maar nu is er weinig belangstelling meer voor. De macht in de filosofie ligt bij de academische wijsbegeerte, en de meeste hoogleraren kijken niet verder dan hun neus lang is. Die zijn bezig met het schrijven van wetenschappelijke artikelen. De hartstocht ontbreekt, en erger: ze hebben oogkleppen op.’

‘Als ik aan een van mijn collega’s vraag: ‘Weet je ook wie Xunzi is?’, kijken ze me aan alsof ik het over Lou de Palingboer heb. Dan moet ik zeggen: ‘Nou, mijn beste meneer, Xunzi was de Aristoteles van het Chinese denken. Het vreemde is: uw Chinese collega’s kennen allemaal Aristoteles, en u heeft nog nooit van Xunzi gehoord – waar bent u eigenlijk mee bezig?’ Academici denken alleen maar binnen de gebaande

“

Ik denk dat we vanaf de moderne tijd fout naar de werkelijkheid kijken

paden. Maar gebaande paden zijn voor een creatieve denker natuurlijk volstrekt oninteressant.’

In 1976, hij was net dertig geworden, klopte Jan Bor op de poort van een zen-tempel in het Japanse Kyoto. Hij had in Nederland sociale wetenschappen en filosofie gestudeerd, en was gefascineerd door het verschijnsel ‘eenzaamheid’ en door de vraag ‘wie ben ik’. Hij hoopte dat het zenboeddhisme hem de antwoorden kon geven die hij in de filosofie niet vond.

Was u misschien ook een beetje een ouwe hippie?

‘Nou, ik was wel een kind van de jaren zestig. Ik was altijd al met andere culturen bezig, in 1969 heb ik met vrienden het eerste meditatiecentrum in Amsterdam helpen oprichten, de Kosmos, en daarna nog een ander centrum – dat kon toen allemaal. Toen dacht ik: nu moet ik ook maar eens naar het Oosten. Filosofie is reflectie, nadenken, maar die reflectie alleen ging me niet ver genoeg. Ik wilde verder kijken. China was in die tijd *not done*, dus werd het Japan.

‘Ik heb er een half jaar gezeten. Daarna heb ik nog tien jaar zen gepraaktiseerd in Londen. Maar ik werd gek van het wereldje. Van de onderworpenheid aan de leraar, van de volgzzaamheid van al die mensen; het leek op een gegeven moment wel een kerk. Toen dacht ik: daar heb ik geen zin in. Ik ben er vrij ingekomen, ik ga er vrij weer uit. Uiteindelijk voelde ik me toch meer filosoof dan zenboeddhist. Ik ben me met boeddhisme gaan bezighouden omdat ik me een filosofische vraag stelde, en die werd daar niet opgelost.’

Wat kunnen wij van het oosten leren?

‘Eén van de grootste ontdekkingen van de mensheid, naast compassie, is het besef dat we individuen zijn. Maar dat kun je vervolgens fout gaan interpreteren. We interpreteren het fout wanneer we ervan uitgegaan dat we in een soort van binnenkamer leven, en dat de wereld zich daarbuiten bevindt, zoals René Descartes dacht: *cogito, ergo sum*. Als je dat denkt, heb je je bij voorbaat al vervreemd van de werkelijkheid.

‘In mijn boek leg ik uit hoe het volgens mij zit – en daarin ben ik mede geïnspireerd door die oosterse culturen en filosofieën: nee, we zitten niet opgesloten in een binnenkamer; nee, we zitten niet opgesloten in een denkend ‘ik’. Denken is maar één functie van ons zijn, het is eigenlijk een vorm van handelen. Behalve denkende wezens zijn we ook zintuiglijke wezens. Aanraking is iets heel belangrijks. Zo’n baby’tje dat daar nu ligt te huilen: daar heb ik intens contact mee, zonder dat er in termen van taal iets wordt uitgewisseld.

‘Ik denk dat we vanaf de moderne tijd, sinds Descartes, fout naar de werkelijkheid kijken. Ik was met het hoofdstuk over Descartes bezig, over de mechanisering van het wereldbeeld, toen ik op de radio een opera van John Adams hoorde: *Doctor Atomic*, over de Amerikaanse wetenschapper Robert

“

Waar ik trots op ben. Dat ik helemaal precies heb gedaan wat wat ik zelf wilde

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Oppenheimer. Dat is de man die het team aanstuurde dat de atoombom heeft ontwikkeld. Tijdens de stilte aan het einde, vlak voordat de bom valt, besefte Oppenheimer wat ze gedaan hebben. Eén van de mannen die aan die bom had meegewerkt, zei in een interview na die opera trots: ‘This was the finest physical experiment we ever did.’ Dat was heel veelzeggend. Oppenheimer en de anderen zagen het als experiment. Als wetenschappelijk succes. Ze waren vergeten dat als die bom viel, er honderdduizenden mensen aan het grootst denkbare leed waren onderworpen. Ze waren de werkelijkheid buiten zichzelf vergeten.

‘En zo denken we in het Westen nog steeds, ook premier Rutte en al die andere types. Mensen denken in rapportjes, in getalletjes. Wij reduceren de werkelijkheid tot wat weetbaar en meetbaar is. Die werkelijkheid bestaat uit natuurkundige formules en heeft geen kwaliteiten. Die is niet mooi, niet lelijk, niet lekker, daar hoor je geen huilende baby’s. De wetenschap is perfect, en dat is top; maar het deel van de werkelijkheid dat zintuiglijk is, aanraakbaar is, daar hebben we geen antwoord op. Dat zijn dingen waar we niks mee kunnen. Een zoen bestaat niet, een aanraking bestaat niet. We hebben ons hele contact met de zintuigen uit ons systeem geflikkerd.

‘Wat we nou van met name de taoïsten kunnen leren, is hernieuwde aandacht voor de concrete werkelijkheid, de hele directe werkelijkheid, de werkelijkheid van het hier en het nu. Daar gaat het taoïsme over.’

Maar China is ook geen paradijs. Daar zijn de mensen vooral bezig met heel erg hard werken.

‘China is grotendeels confucianistisch, wat iets anders is dan taoïstisch. Het confucianisme is hiërarchisch, en gericht op orde en wellevendheid. Daar kunnen wij barbaren trouwens ook best iets van leren. Ik heb wel de indruk dat de Chinezen zich aan het herbronnen zijn en wat meer naar het taoïsme beginnen te neigen.

‘Als ik nu naar mezelf kijk: ik leefde altijd in mijn eigen universum, maar voor het eerst in mijn leven ben ik niet meer alleen ‘ik’. Ik ben nu, op mijn 64ste, ineens ook papa. Als we het over verbondenheid hebben: ik voel me met Olivier en Iris heel erg verbonden. In

onze cultuur heet het dan: ach, dat zijn je hormonen. Dat is toch cynisch? Iemand die verbondenheid reduceert tot iets hormonaals, die zegt in feite: het zijn maar stofjes. Die ontkent dus dat verbondenheid bestaat. Ik denk dat verbondenheid met de wereld om ons heen, met onze geliefden, heel fundamenteel is. En wij negeren het gewoon!’

Is de oosterse mens wijzer dan de westerse?

‘Nee, dat is een ouderwets idee. Dat is het oude oriëntalisme: dan projecteren we onze eigen verlangens op een andere cultuur. Maar zeker kunnen we veel van de oosterse mens leren. Van het boeddhisme bijvoorbeeld, kun je heel veel leren.’

Het boeddhisme gaat ervan uit dat het leven lijden is. Dat is een treurige aanname.

‘Dan moeten we eerst ontdekken wat de boeddha met lijden bedoelt. In het sanskriet staat doekkha, en dat woord betekent veel meer zoiets als ‘onrust’. We lopen continu achter een worst aan, en als we die worst eindelijk hebben, creëren we gauw een nieuwe. Daar heeft die man toch gelijk in? De boeddha is eigenlijk de grootste psycholoog aller tijden. Die keert naar binnen, onderwerpt zichzelf op vrij jonge leeftijd aan een diepe introspectie, en zegt vervolgens niet : ‘Ik zie hier een grote stralende vrede en verlichting van binnen’, maar hij zegt: ‘Ik zie onrust. We worden continu door onrust voortgedreven.’

‘Nou, volgens mij is dat een waarheid. Ik heb zelf ook jaren op een kusentje zitten mediteren en ik kan alleen maar concluderen: hier heeft hij wel een punt. Als er al universele waarheden bestaan, dan is dit er wel eenje. En dan komt hij met zijn analyse: dat komt daardoor, het heeft een oorzaak, die oorzaak kun je wegnemen, enzovoort. Het zegt iets over *la condition humaine*.’

Wie is de grootste filosoof ter wereld aller tijden?

‘Voor mijzelf geldt dat ik de grootste troost vind in de *Zhuangzi*, genoemd naar de auteur ervan. Het is prachtig vertaald door Kristofer Schipper. Dat boek zit vol poëzie, schitterende verhalen, humor ook – veel meer humor dan je in de bijbel vindt – en dan opeens lees je weer hele diepe abstracte bespiegelingen, die verder gaan dan die van de aartsvader van onze westerse filosofie, Parmenides. De Zhuangzi gaat over gewone mensen van wie ze de poten hebben afgehakt omdat ze een misdaad hebben gepleegd of iets dergelijks, en daarna worden ze dan ineens heel wijs. Maar wat is wijsheid? Dat is eigenlijk dat je het niet weet.

‘De Zhuangzi is, samen met de *Daode jing* van Laozi, het belangrijkste werk van het taoïsme. De weg, dat is het symbool waar die hele filosofie om gaat. En dat wordt dan uitgedrukt in die uitspraak uit de Zhuangzi: de weg bestaat

in het begaan ervan. De weg zelf is het doel.’

En de bestemming doet er minder toe.

‘Het hele idee van een doel, een bestemming, een zin van het leven, is in en in Aristotelisch. Het is westers. Ik heb er altijd al moeite mee gehad, met die vraag naar de zin van het leven.’

Jan Bor groeide op in een gezin met vijf jongens. Zijn vader was de kunstschilder en violist Jan Bor, zijn broer de beroemde violist Christian Bor, zijn oudste broer de (in 2007 overleden) violist Dick Bor. Zelf stopte hij in 1956

met vioolspelen. ‘Op het hoogtepunt van mijn carrière, na een optreden bij Mies Bouwman.’

Hij had ‘zero talent’, zegt hij. Althans: ‘Ik kon wel iets, maar vergeleken bij Christian was het natuurlijk niks. Ik besloot al snel dat ik iets heel anders moest doen. Ik heb mijn leven besteed aan lekker een beetje nadenken. Dat was niet gebruikelijk bij ons thuis. Kunstenaars denken vaak helemaal niet na, het zijn stommelingen over het algemeen.’

Wilde u ook ergens in uitblinken? Uw

vader en uw broers overtreffen?

‘Nee. Uitblinken werd door mijn vader wel geëist, maar het enige waarmee ik bij mijn vader had kunnen scoren was door een betere violist te worden dan Yehudi Menuhin. Ik wilde gewoon mijn eigen ding doen. Ik wilde mijn eigen zoektocht. Mijn liefste vroeg me pas: ‘Waar ben je trots op?’ En toen zei ik: ‘Dat ik helemaal precies heb gedaan wat ik zelf wilde.’

‘Wat mij in mijn leven heeft gedreven, is uiteindelijk een gevoel van heel diepe eenzaamheid. In het woord ‘eenzaam’ zitten de woorden ‘één’ en ‘sa-

Tips & trucs

voor een wijs en verstandig leven

Jan Bor met zijn dochter.

■ ‘Ik wil om te beginnen zeggen dat ik helemaal niet wijs ben. Maar je moet een paar keer per dag absoluut de stilte zoeken, je losmaken uit wat we noemen de waan van de dag. Het is heel belangrijk dat je een paar keer per dag een moment hebt waarop je probeert ‘naar binnen te gaan’.

■ ‘De tweede tip is natuurlijk: mijn boek lezen. Haha! Dat is een goeie hé?’

■ ‘Een derde tip is: eens iets heel anders lezen dan normaal, een mooi boekje over het boeddhisme bijvoorbeeld, of een stukje uit de Zhuangzi.

■ ‘Vierde tip: niet vergeten je geliefden aan te raken, liefdevol en teder.

■ ‘En ik heb ook nog een vijfde tip voor de mannen. Dit hebben mijn ouders me niet geleerd. Maar als je nou een meisje zoekt: kijk dan of ze lieve ogen heeft.’

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor (15 november 1946) studeerde sociale wetenschappen en filosofie aan de Universiteit van Amsterdam. In 1976 vertrok hij naar Japan en later naar Londen om zich te verdiepen in het zenboeddhisme. In 1990 promoveerde hij aan de Universiteit Leiden op een studie over Henri Bergson. Hij schreef verschillende boeken over filosofie. De laatste is net uit: ‘Een (nieuwe) geschiedenis van de filosofie (Bert Bakker), waarin Bor wijst op het belang van de Chinese, Indiase en Japanse filosofische tradities. Jan Bor heeft een vrouw (Iris) en een zoon (Olivier).

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.

Jan Bor met zijn dochter.